

Ще одним важливим аспектом в розвитку корпоративного права для Римської імперії були Інституції Гая, в них було покладено початок сучасного розуміння «права на частку (пай) у статутному фонді». Адже саме модернізоване поняття майна призвело до використання концепції «безтілесного майна», згідно з якою реальні речі виступають в юридичному житті тільки за посередністю прав, які визначаються відповідно до цих же речей. В Інституціях згадується, що «безтілесні речі» – це речі, які не можуть бути осяжні. До них належать зобов'язання. Відповідно, право на частку можна розглядати як безтілесну річ [1, с. 20].

Отже, римське право зробило перші і важливі кроки на шляху формування сучасного корпоративного права. Чимось певною мірою схожим на юридичну особу були спілки, їх членам законодавчо надавалися права на створення власних статутів. Значний крок зроблено Інституціями Гая.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корпоративне право України : підручник / [В.В. Луць, В.А. Васильєва, О.Р. Кібенко та ін.] ; за заг. ред. : В. В. Луць. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.
2. Харитонов Є.О. Рецепція римського приватного права: теоретичні та історико-правові аспекти / Є.О. Харитонов. – Одеса, 1997. – 592 с.
3. Моммзен Т. История Рима. В 5 т. Т. 1. Кн. 3. До битвы при Пидне : [Пер. с нем.] / Т. Моммзем. – М. : ООО «Издательство АСТ»; Харьков : «Фолио», 2001. – 524 с.

Фасій Богдан Володимирович

*аспірант кафедри цивільного права, член Ради молодих вчених
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – д.ю.н., професор Харитонов Є.О.*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ З ПРОБЛЕМИ ПРОГАЛИН В ПРАВІ ПОЧИНАЮЧИ ВІД РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА І ДО XX СТОЛІТТЯ

В римській правовій культурі, яка поклала початок всієї західноєвропейської правової традиції, «прогальність» права визнавалася об'єктивно, і працями римських юристів, що стали класичною спадщиною, внесено істотний внесок в постановку і рішення проблем подолання прогалин у праві [1].

Тут доречно зауважити, що як сама ця проблема, так і шляхи її вирішення в певній мірі залежать від типу праворозуміння, яке, в свою чергу, детерміновано безліччю соціально-економічних та інших факторів. Не ставлячи собі за мету детально аналізувати різні історичні періоди розвитку народів Європи, зупинимось лише на характеристиці правових систем з точки зору еволюції поглядів на досліджувані нами питання.

Так, в епоху раннього середньовіччя (до рецепції римського права), коли панували теологічні теорії походження та сутності права, право розглядалося як «божественна воля», всеосяжна і несуперечлива, що само по собі вже виключало наявність прогалин у праві, які б то не були припущення.

З позицій християнської теології, а також з точки зору прихильників природно-правової доктрини, особливо теорії «відродженого права» (Ф. Аквінський і його послідовники), наявність прогалин у праві також заперечується. На їхню думку, природне право, будучи вищою по відношенню до позитивного права («надзаконне» право), впливає з ідеальних норм, якими є «вищий розум», «справедливість», «гуманність» і т. д., і тим самим прогалини в позитивному праві можливо подолати.

В епоху Відродження, в зв'язку з якісно новим етапом економічного і соціально-політичного розвитку, відбувається переосмислення античних концепцій, що призводить до переходу від теологічних поглядів і догматів до домінування теорії природного права, а в подальшому – і до формування доктрин, котрі дозволяли або «прогальність», або «безпрогальність» права.

З метою дослідження видається більш доцільним аналізувати ці погляди не в хронологічній послідовності, а з концептуальних позицій, тобто з точки зору визнання або невизнання існування прогалин у праві.

Ідею, що заперечують наявність прогалин в праві, в найзагальнішому вигляді можна звести до твердження, що право являє собою логічно замкнуту систему, в якій містяться всі необхідні норми для вирішення конкретного випадку, в тому числі і прямо не передбаченого законом. Іншими словами, чинне право завжди здатне дати відповідь на знову виниклі питання – або за допомогою застосування суддівської правотворчості, або на основі норм природного права, або шляхом логічного тлумачення чинного права.

Погодимося з В.В. Лазаревим в тому, що різноманітні точки зору про «безпрогальність» права заснована на двох вихідних постулатах: 1) божественність права (Ч. Беккарія); 2) логічна замкнутість права (Бергбом, Регельсбергер, Васьковський і т. д.) [2, с. 13].

Прихильники першого з названих постулатів намагалися «обожествити» зароджуване буржуазне право за допомогою навіювання до нього поваги і затвердження його безроздільного панування. Представники цього напрямку

вважали правом лише те, що написано в законі, а саме – в його тексті. Звідси випливало, що або всі передбачувані законом діяння забороняються, або не забороняються, тобто чи підпадають під дію закону, чи ні, і ніяких питань про наявність прогалин у праві не виникає.

По суті близьку думку про відсутність прогалин в праві знаходимо в працях зарубіжного юриста О.Л. Боровіковського. Воля законодавця, за його твердженням, лише настільки становить закон, наскільки вона висловилася в законодавчому акті, і тільки те, що виражено в джерелах права, можна віднести до позитивного права [3, с. 226-227]. О.Л. Боровіковський також вважав, що всі без винятку випадки мають дозвіл в законі, проте допускав логічне тлумачення закону з метою пізнання його загального духу і сенсу.

В цілому поділяючи цю думку, один з основоположників юридичного позитивізму К. Бергбом писав: «Право ніколи не потребує поповнення ззовні: його плодючість, його логічна сила розтягування в кожен момент покриває весь запит і правові рішення» [4, р. 376, 393, 203]. К. Бергбом розвивав ідею про наявність прогалин, але відносив їх виключно до безправного простору, так як, на його думку, якби життєві випадки потребували правової регламентації, то вони, відповідно, перебували б у межах логічної замкненості системи права. Крім того, К. Бергбом допускав наявність не передбачених правом випадків – як наслідок недосконалості законів (їх неповноти або суперечності), так і внаслідок відсутності в них необхідних правових норм. Тільки в цьому сенсі він визнавав прогалини, але в цілому стверджував, що в праві наявність прогалин є неможливим.

Наш співвітчизник, відомий цивіліст Є.В. Васьковський, навпаки, відмовлявся від судового розсуду, посилаючись на можливе свавілля в ньому. Єдиним способом заповнення прогалин, по Є.В. Васьковському, є розвиток діючих норм і отримання з них нових норм, явно не виражених в праві, але котрі логічно з нього випливають [5, с. 211]. Саме ж існування прогалин Є.В. Васьковський констатував в ситуаціях, «коли для будь-якої категорії випадків або зовсім немає норми, або існує норма, але абсолютно темна і незрозуміла, або існує кілька норм, які перебувають між собою в протиріччі, або встановлена норма, яка страждає неповнотою».

Інший концептуальний підхід до досліджуваної проблеми обґрунтували представники соціологічної школи в юриспруденції, які розвивали тезу про наявність прогалин в праві. Під правом прихильники названої школи розуміли сукупність певних фактичних відносин («живе право»), які виникають та існують незалежно від будь-яких норм. Таким чином, право ґрунтується не на законі, а виключно на вільному розсуді суду, котре формується, зокрема, під впливом правосвідомості і досвіду судової діяльності.

За твердженням прихильників соціологічного напрямку, право – це не сукупність примусових норм, встановлених або санкціонованих державою, а соціальний порядок, який діє в даному суспільстві («захищений порядок»). Тільки невелика частина права як «діючого порядку» знаходить своє відображення в законах; право може жити і живе поза букви закону.

Один з основоположників даного напрямку є Є. Ерліх. Виступаючи з критикою теорії «безпрогальності права», Є. Ерліх доводив, що діюча система норм застаріває вже в «той самий момент, коли вона встановлена... вона навряд чи в змозі опановувати навіть справжнім і ні в якій мірі майбутнім: ніяка теорія застосування права не може скасувати даного дійсного факту» [6].

Таким чином, представники соціологічної школи а ргіогі визнавали існування прогалин у праві, висловлюючи в той же час різні точки зору щодо їх подолання. Залежно від цього, в свою чергу, можна виділити кілька підходів, що розвиваються зазначеної школою – прихильниками так званого вільного права, соціологічного методу, теорії зважування інтересів, а також заповнення прогалин та інших сумнівів в законі за допомогою досягнення конкретної мети, а саме – справедливості.

Г.Ф. Шершеневич виступав проти теорії логічної замкненості права і критикував Є.В. Васьковського, точку зору якого розглянуто вище. Критикуючи погляди прихильників ідеї про відсутності прогалин в праві, Г.Ф. Шершеневич писав: «Абсолютно неправильно дивитися на об'єктивне право, тобто на сукупність норм, як на органічне самодостатнє ціле ...». І далі: «... тому слід вважати більш правильним погляд тих, хто визнає, як факт, у всякому чинному праві наявність прогалин, тобто відсутність правових відповідей на питання, що підлягають судовому вирішенню» [7, с. 314].

Почате вивчення літературних джерел дозволяє зробити загальний висновок про те, що в класичну спадщину зарубіжної і вітчизняної юридичної думки з проблеми прогалин у праві сформовано два концептуальних підхода:

1) теорія логічної замкненості, «безпрогальність» права (відсутність прогалин в праві), яка заснована на тезі про божественну, а тому і досконалу природу права;

2) теорія «прогальності» права (наявності прогалин у праві) – інтеграційна, що об'єднує філософські та соціологічні погляди, апріорно визнає природність існування прогалин у праві та сконцентрована не стільки на самих прогалинах, скільки на можливостях і конкретні способи їх подолання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Фасій Б.В. Прогалини в римському приватному праві / Б.В. Фасій // Римське право і сучасність : матер. Міжнар. наук. конф. (Одеса, 29 травня 2015 р.). – Фенікс, 2015. – С. 32-34.
2. Лазарев В.В. Пробелы в праве / В.В. Лазарев. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1969. – 96 с.
3. Боровиковский Л.А. Отчет судьи. В 3 т. : Т. 1. / Л.А. Боровиковский. – СПб, 1909. – 355 с.
4. Bergbom K. Jurisprudentia und Rechtsphilosophie / K. Bergbom. – Leipzig, 1892.
5. Васильковский Е.В. Учение о толковании и применении гражданских законов / Е.В. Васильковский. – Одесса : Экон. тип., 1901. – 375 с.
6. Eilich E. Grundlegung der Soziologie des Rechts / E. Eilich. – Wien, 1911.
7. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. В 2-х т. : Т. 2. / Г.Ф. Шершеневич. – М. : Изд-во Юрид. колледж МГУ, 1995. – 668 с.